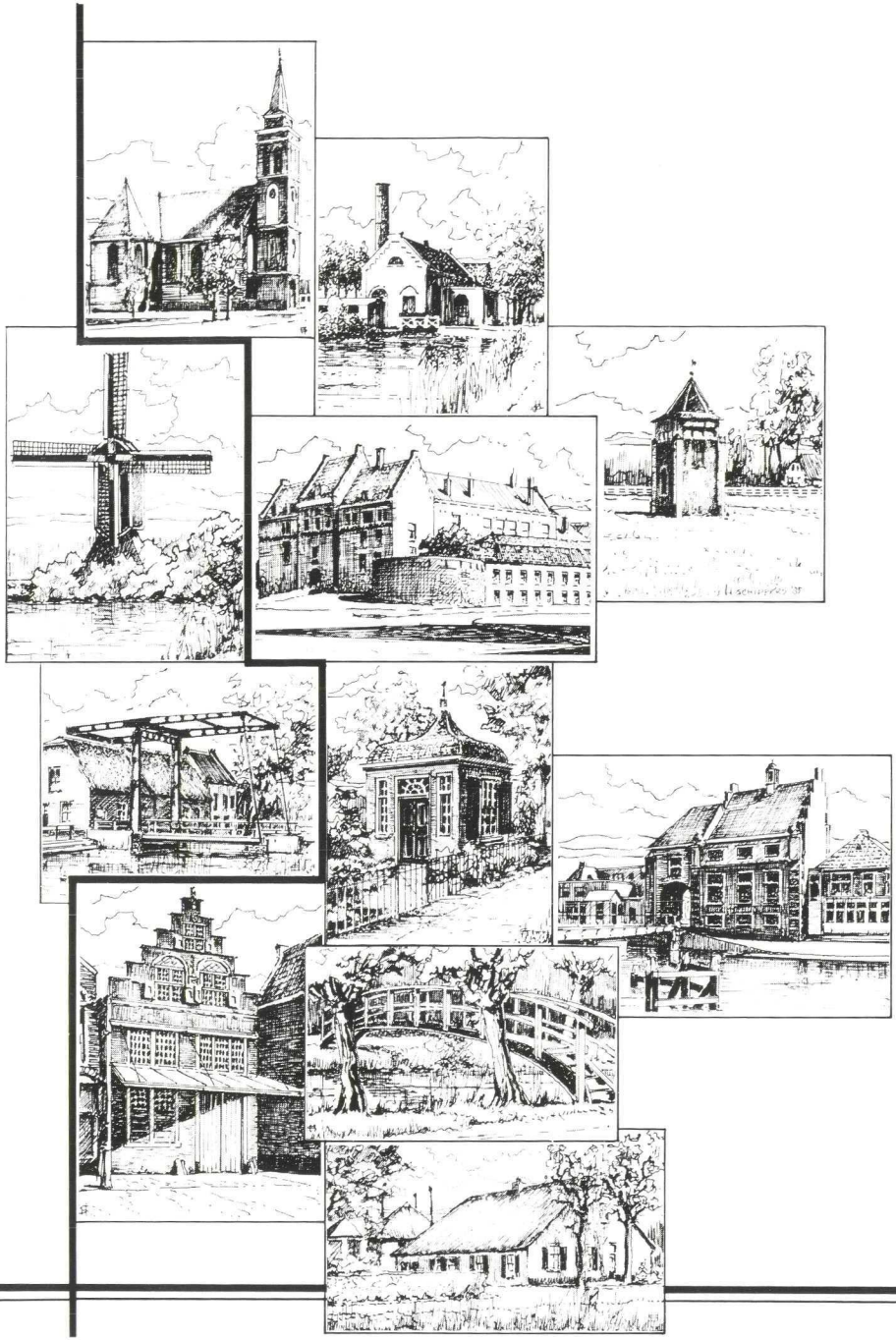

Heemtijdinghen

Heemtijdinghen

Orgaan van de STICHTS-HOLLANDSE HISTORISCHE VERENIGING

Redactie: W.R.C. Alkemade, Woerden.
J.T. van Es, Kamerik.
L.Cl. M. Peters, Woerden.
Redactie-adres: Postbus 65, 3440 BA Woerden.

Verschijnt 4 x per jaar.

Verenigingsbestuur:

P.G. Knol	Rootstraat 34, 3421 AW Oudewater, tel. 0348-561489	voorzitter
Ir. W.J. Raven	Linschoten	vice-voorzitter
Mw. Drs. G. Zeegers	Meerkoetlaan 3, 3444 BH Woerden, tel. 0348-414126	secretaris
C. Hamoen	Cortenhoeve 26, 2411 JM Bodegraven tel. 0172-611888	penningmeester
L.Cl.M. Peters	Woerden	lid
A.H. van Rooijen	Harmelen	lid
drs. J.W.C. van Schaik	Utrecht	lid
J. Schut	Driebruggen	lid
A.J. Straver	Woerden	lid

Gironummer penningmeester 330797
Bankrelatie: Rabo-bank Bodegraven, rek.no. 15.83.22.967.

Voor het aanmelden van nieuwe leden en adreswijzigingen wende men zich tot mevr. P.C.M. Kruijt-Brok, Marius Bauerstraat 32, 3443 HL Woerden, tel. 0348-419189.
Voor bestellingen van boekwerken en losse nummers van Heemtijdinghen wende men zich tot mevr. A.L.M.M. Maessen-Jansen, Elzenlaan 14, 3442 HW Woerden, tel. 0348-415970.
Kosten abonnement Heemtijdinghen/lidmaatschap f 25,– per jaar.

De verantwoording voor de inhoud van de artikelen berust bij de auteur.
Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen zonder toestemming van de redactie is niet toegestaan.
Regels voor het aanleveren van kopij kunnen bij de redactie worden aangevraagd.

De Woerdense kazerne*

door W.R.C. Alkemade

De geschiedenis van de Woerdense kazerne, tot voor kort politiebureau, begint in 1787. De strijd tussen de prinsgezinden (aanhangers van stadhouder Willem V) en de patriotten, was op een hoogtepunt gekomen. Vooral de patriotten in Holland hadden zich fel opgesteld tegen de prins en in feite was hij door het gewestelijk bestuur, de Staten van Holland, buiten spel gezet. De prins was daarom naar Nijmegen vertrokken. De Staten van Holland vreesden echter, dat de prins zijn positie wilde heroveren met behulp van een leger en daarom besloten ze de grenzen van het gewest Holland extra te versterken. De verdediging van Holland werd gevormd door de zogenaamde Hollandse Waterlinie. Een gedeelte van deze linie was de "Kleine Fortificatie", een rij vestingwerken en forten die globaal liep van Muiden tot aan Schoonhoven en Nieuwpoort. Centrumplaats van deze Kleine Fortificatie was Woerden. De Staten van Holland hadden het beheer van de vestingwerken overgedragen aan Gecommitteerde Raden, het dagelijks bestuur van Holland. Deze Gecommitteerde Raden hadden een militair ambtenaar belast met het toezicht op en het beheer van de vestingen: de contrarolleur-generaal A.J. de Bock. Voor de werken in de Kleine Fortificatie had De Bock een kapitein-ingenieur onder zich, de in Woerden gevestigde kapitein Dalhoff.

Toen de dreiging door de prins vanuit Gelderland groter werd namen de Staten van Holland het besluit om in Woerden permanent een garnizoen te legeren. Hoewel Woerden een belangrijk punt in de Hollandse verdediging was, was er nooit een vaste militaire bezetting geweest. Op het Kasteel waren enkele "geappointeerden" (invaliden) gelegerd en slechts als de toestand dit nodig maakte werd dit groepje aangevuld met beroepsmilitairen.

Woerden had dan ook geen kazerneringsmogelijkheden voor een permanent garnizoen. Besloten werd derhalve om kazernes of loodsen te bouwen binnen de stad. De contrarolleur-generaal kreeg opdracht om grond aan te kopen voor de bouw van een kazerne. Men vond een geschikt terrein aan de Lange en Korte Groenendaal, bijna tegen de stadswal aan. Op 27 en 29 augustus 1787 werd dit terrein, waarop drie huizen stonden, gekocht van Mattheus van der Pouw, Georgius de Wolff en Dilovardus van Commenee voor de somma van respectievelijk 2500, 250 en 460 gulden. Haast leek geboden en dus moesten de verkopers hun panden vóór 1 november 1787 ontruimen.

In september 1787 zat Willem V echter weer stevig in het zadel. Het plan om in Woerden een permanent garnizoen te plaatsen was echter nog niet van de baan. In juni 1788 herinnerde kapitein Dalhoff zijn chef De Bock *"vermits geen militaire etablissementen sigh hier ter steede bevinden en reets een zeer bequaam erff door den landen ten dien eynden aangekoght is, dat het ten uyttersten nodig zal zijn de geprojecteerde baracquen off casernes hoe eer soo beeter onder handen genoome worden."*

* Dit artikel is een iets aangepaste en uitgebreide versie van een artikel dat verscheen in het Korpsblad Gemeentepolitie Woerden, jg. 8, nr. 1 (juli 1991), p. 13-17, en jg. 8, nr. 2 (augustus 1991), p. 11-13.

A.J. de Bock (1740-1807), contrarolleur-generaal en opdrachtgever voor de bouw van de kazerne. Foto: G. Wortman, Kamerik.

De contrarolleur-generaal kwam direct in actie. Hij vroeg Gecommitteerde Raden toestemming om de aangekochte huizen te laten slopen en een bestek te laten maken voor de bouw van een *"geschikt blok casernes'*. De toestemming kwam al eind juli af, maar door omstandigheden duurde het nog tot maart 1789 voor de echte voorbereidingen voor het plan ten uitvoer werden gebracht. Op 2 maart 1789 werd het slopen van de drie huizen en opstallen aanbesteed en werd het sloopafval openbaar verkocht voor een totaalbedrag van 208 gulden en 18 stuivers.

Ondertussen had de 22-jarige jonge genie-ingenieur Arie Blanken tekeningen gemaakt voor de nieuwe kazerne. De originelen zijn niet bewaard gebleven; in 1790 maakte Blanken echter nieuwe tekeningen, wellicht omdat de oorspronkelijke plannen gewijzigd zijn. Op 5 juni 1789 vond, op basis van de oude tekeningen, de openbare aanbesteding van de bouw van de kazerne plaats in Den Haag: het werk werd gegund aan Jan Christiaan van den Bosch voor de somma van 46.499 gulden. Onder toezicht van de opzichters Jan Anthonie Vos en Pieter Nieuwenburg werd kort daarop met de bouw begonnen. Aanvankelijk ging het moeizaam: in december 1789 was men pas gereed met het leggen van de fundamenten, maar de contrarolleur-generaal rapporteerde goede hoop te hebben het project in 1790 te kunnen voltooien.
In juni 1790 verklaarde kapitein Dalhoff dat de bouw *"seer goede voortgang"* maakte en in december van dat jaar was het voornaamste bouwwerk gereed: *"Met het nieuw te bouwen blok casernes wierd niet alleen zeer goede voortgang gemaakt en zoude buiten 't bepleisteren der binnenmuren en het drijven der zolders, (...) tot het aanvolgende saisoen mede te mogen wagten, eerlang afgebouwd zijn, meenende U.Ed.Mog. met genoegen te mogen rapporteeren dit zoo na voltooide militaire etablissement ten vollen aan de goede verwagtinge zal reponderen."* Desondanks werd er nog in 1791 gewerkt aan het gebouw: *"Het nieuwgebouwde block baraquen, genoegsaam geheel afgedaan sijnde, was men alleen nog besig met het herdrijven der solders, het doen der noodige verffwerken en leggen der kasseyenstraat"*, aldus kapitein Dalhoff.
Het meubilair werd vervolgens aangekocht en in 1791 werden ook de eerste militairen in de kazerne geplaatst: een deel van een artillerie-compagnie en een deel van een regiment Zwitserse huurlingen.

Toch bleef men bouwen aan de kazerne: in 1792 werd er zand aangebracht over het binnenplein, werd er een ijzeren hek in de toegangspoort geplaatst en werden de zolders, door het plaatsen van tussenschotten, als slaapzalen ingericht voor de militairen. De aannemer ging door dit alles een flink stuk boven zijn oorspronkelijke begroting; in de jaren 1790-1791 kreeg hij een totaal bedrag uitbetaald van 50.000 gulden.
Het gebouw bestond toen slechts uit de drie vleugels aan de Groenendaal, de Kazernestraat en tegen de huisjes van de huidige Willemshof. Aan de Kruittorenweg stond slechts een gebouwtje, dat vermoedelijk dienst deed als opslagruimte voor materieel en brandstof en als stalling voor paarden. De huidige vleugel aan de Kruittorenweg is grotendeels bij de restauratie van 1974-1975 gebouwd. De pomp op het binnenplein dateert uit 1790, hoewel bepaalde elementen (zwengel etc.) bij de restauratie zijn vernieuwd.

Met de komst der Fransen in 1795 kreeg de kazerne een bezetting van militairen van bijzonder laag allooi: deserteurs en strafbataljons maakten het leven er voor de Woerdense burgerij niet aangenamer op. Op 29 april 1798 brak er plotseling brand uit in de kazerne. De plaatselijke brandweervoorzieningen waren niet van dien aard, dat er daadkrachtig en snel opgetreden kon worden. Het was zondagochtend (blussers moesten uit de kerken opgetrommeld worden), de wind stond ongunstig, er was een kruitmagazijn in de directe nabijheid ... kortom, alle voorwaarden voor een regelrechte ramp waren aanwezig. Dat het allemaal desondanks goed afgelopen is en de materiële schade aan het eigenlijke kazernegebouw beperkt bleef is een wonder; de bijbehorende opslagloodsen, stallingen enzovoorts gingen volledig in rook op. De Agent (minister) van Oorlog van de Bataafse Republiek besloot om de kazerne te doen herstellen en gaf daartoe opdracht aan de luitenant-generaal Krayenhoff, die op dat moment met het beheer en onderhoud van de vestingen belast was. Krayenhoff besteedde in september 1798 het herstel onderhands aan aan de Woerdense aannemer Antonie van der Quast (die ook al veel andere werkzaamheden, o.a. aan het Fort Kruipin en het Fort De Vrijheid, voorheen Fort Oranje, had verricht), maar hiermee ging de Agent van Oorlog niet accoord. In oktober vond er een openbare aanbesteding van het herstel van de kazerne plaats, waarbij het werk werd gegund aan M. Geul voor de som van 1050 gulden.

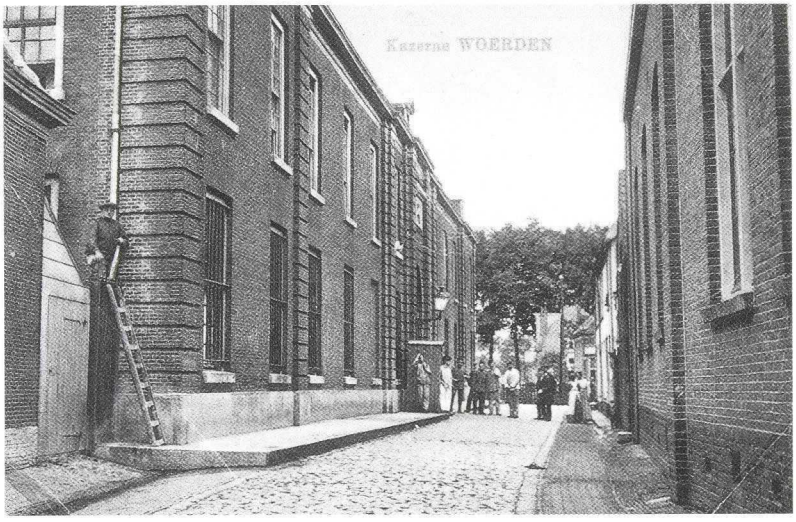

De kazerne, gezien in de richting van de Kruittorenweg, circa 1915.
Collectie Streekarchief Rijnstreek Woerden.

Het herstel moet goed gelukt zijn, want de Woerdense kazerne werd als een pronkstuk onder de militaire gebouwen in het Koninkrijk Holland beschouwd. Op 27 oktober 1808 werd er een rapport opgesteld voor koning Lodewijk Napoleon, waarin alle kazernes in het koninkrijk ter sprake kwamen. De Woerdense kazerne werd hierin gekwalificeerd als uiterlijk de mooiste kazerne van het land, stevig gebouwd van goed materiaal, goed gelegen en ruim opgezet. Maar ...het interieur van deze parel der militaire architectuur was een stuk minder fraai. Het gebouw was, blijkens het rapport, ingedeeld in zeer kleine kamertjes, donker, slecht geventileerd en ongezond. De rapporteur adviseerde om deze kamertjes uit te doen breken om aldus ruimere en prettiger leefruimtes te creëren. Blijkens de tekeningen van Blanken bestond de kazerne inderdaad uitsluitend uit 20 kamers per verdieping en ook op de zolder werden militairen gelegerd. Het garnizoen bestond in de eerste helft van de 19e eeuw uit circa 300 man, waarvan een aantal ook ondergebracht werd in het Proveniershuis; het waren voornamelijk infanteristen. Tot 1879 is de kazerne permanent door het garnizoen gebruikt. Er werden wel wat inwendige verbouwingen gepleegd (een gevangenenruimte, een keuken en een wasruimte werden ingericht), maar het uiterlijk van het gebouw bleef hetzelfde. Het garnizoen werd door de Woerdense gemeentebestuurders gekoesterd: het bracht leven in de brouwerij en het was voor de Woerdense middenstand een niet onbelangrijke bron van inkomsten. Het is daarom te begrijpen dat men in 1879 alle mogelijkheden aangreep om de Minister van Oorlog van zijn plan af te brengen het permanente garnizoen te Woerden op te heffen. Bij deze actie wees het gemeentebestuur ook op het feit dat de Woerdense kazerne door specialisten beschouwd werd *"in goede hoedanigheid de vijfde in Nederland te zijn"*.

Maar het besluit was genomen: Woerden raakte zijn permanent garnizoen kwijt. En zo begon, negentig jaar na de bouw, bijna een eeuw, waarin de kazerne langzaam teloor ging. In de Eerste en Tweede Wereldoorlog deed de kazerne nog wel dienst. Gedurende de mobilisatietijd 1914/1918 lagen er weer volop militairen in het gebouw. In 1939/1940 was de kazerne slechts één van de vele kwartieren waar zich gemobiliseerde Nederlandse militairen bevonden. De Duitse Wehrmacht nam het pand ook in gebruik om het na vijf jaar tot vreugde van velen weer te ontruimen. Na de Indonesische onafhankelijkheid kwamen er in 1951 vele Ambonese oud-KNIL-militairen met hun gezinnen naar Nederland. Ook in Woerden werd-'een aantal gezinnen ondergebracht, onder meer in de kazerne. Aanvankelijk zou dit een tijdelijke voorziening zijn, maar het zou nog tot december 1967 duren voordat de kazerne weer leeg kwam te staan. Het gebouw was ten behoeve van de huisvesting van de Ambonese gezinnen intern weer wat aangepast. Het uiterlijk van de kazerne was echter danig in verval geraakt. Het Rijk, dat nog altijd eigenaar van het pand was, wilde de kazerne in 1966 afstoten. De gemeente Woerden wilde het gebouw wel kopen, maar uitsluitend indien er een sloopvergunning verleend zou worden en er nieuwbouw gepleegd zou kunnen worden. Hoewel de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk deze vergunning in 1968 verleende, stuitte dit op zo veel verzet uit verschillende Woerdense groepen, waaronder de Stichts-Hollandse Historische Vereniging, dat Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland het raadsbesluit tot aankoop in combinatie met sloop niet goedkeurden. Vervolgens werd besloten de kazerne te restaureren en het interieur aan te passen aan een nieuwe bestemming, namelijk die van politiebureau. De restauratiewerkzaamheden begonnen in 1974. De nieuwe functie van het gebouw leidde er toe dat het interieur vrijwel volledig werd veranderd: binnenmuren werden gesloopt, de trappen, schoorstenen, vloeren en plafonds werden vernieuwd. Het uitwendige van de kazerne werd hersteld en gerestaureerd: de muren en ramen werden bijgewerkt, de pomp werd hersteld. De gebouwtjes aan de Kruittorenweg werden gesloopt, waarna de huidige garage op deze plaats gebouwd werd. In 1975 was de restauratie, die uitgevoerd werd door het Bureau voor architectuur en civiele werken P. Groenhart en N. Vroman, voltooid. Op 28 mei 1976 werd de kazerne officieel als politiebureau geopend, nadat op 5 april de verhuizing van het oude politiebureau aan het Plantsoen en op 30 april en 1 mei de open dagen voor de Woerdense bevolking al hadden plaatsgehad.

Bij de restauratie in 1975 werd het gebouwtje aan de Kruittorenweg gesloopt, waardoor een goed overzicht van de binnenplaats werd verkregen. Foto: G. Blom, Woerden.

Bijna 22 jaar is de kazerne als politiebureau in gebruik geweest. Al spoedig na de ingebruikname bleek de bouw van de kazerne zich niet erg goed te lenen voor kantoordoeleinden. De reorganisatie van de politie (de Woerdense gemeentepolitie ging in 1994 op in het regiopolitiedistrict Rijn en IJssel) droeg er mede toe bij dat er voor het districtsbureau in Woerden naar een andere lokatie gezocht werd. Die werd gevonden in de kantorenwijk Middelland; in april 1997 vertrok de politie uit de kazerne.
Sedertdien wordt er door het gemeentebestuur gezocht naar een nieuwe bestemming voor het monumentale gebouw, een bestemming die aansluit bij de plannen voor de herinrichting van de oude binnenstad. Hierbij wordt tevens rekening gehouden met ingrijpende wijzigingen, zoals bijvoorbeeld het overkappen van de binnenplaats en het verplaatsen van de pomp. In hoeverre dit alles gerealiseerd zal worden is nog niet duidelijk; te hopen valt dat het monumentale karakter van dit gebouw niet al te zeer wordt aangetast.

Bronnen:

Algemeen Rijksarchief:
Archief van de contrarolleur-generaal van 's Lands werken en fortificatiën
Inv.nr. 118, verbalen van de contrarolleur-generaal inzake de kleine fortificatie;
Inv.nr. 123, voorvisitatieverslagen door de kapitein-ingenieur der kleine fortificatie;
Inv.nr. 125, stukken van diverse aard uit de correspondentie van A.J. de Bock;
Inv.nr. 148, stukken betreffende fortificaties en werken in Woerden en omgeving;
Archief Oorlog vóór 1813
Inv.nr. 1322, 'Rapport fait a Sa Majesté le Roi sur l'état actuele des casernes', 1808.

Hillebrand Dirk de Bruijn en de Dorpstraat te Linschoten: een aanvulling

door drs. H.D. Knook

In Heemtijdinghen, jg. 33, nr. 1 (maart 1997) werd het leven beschreven van H.D. de Bruijn (1811-1890) en zijn schoonzonen W.F.C. Margadant (1835-1910) en P.H. Knook (1843-1908) die bestuursfuncties in Linschoten vervulden in de tweede helft van de 19e eeuw. Naar aanleiding van enkele inhoudelijke reacties volgt hieronder een beknopt naschrift met de belangrijkste commentaren op deze publicatie.

Dirk Verweij (1788-1864)
In genoemd artikel werd Dirk Verweij Czn als mentor van Hillebrand Dirk de Bruijn vermeld. Dit is slechts ten dele juist.
Hierbij wordt herinnerd aan het feit dat Dirk Verweij al vanaf vroeg in de 19e eeuw een prominente positie innam in het bestuur van Linschoten. Hij was raadslid vanaf 1826, daarna tevens assessor vanaf 1835 en werd in 1851 wethouder. Voorts was hij getrouwd met een telg uit het Linschotense klompenmakersgeslacht Gersie.
Hij had tevens bekendheid in het dorp gekregen door zijn bemiddelende rol in godsdienstige kwesties (1836: zwager Gersie versus Burgemeester A. van Dam). Hoewel Dirk Verweij de kwaliteiten van de betrekkelijke buitenstaander Hillebrand uit Driebruggen erkende, vond hij hem kennelijk toch te licht voor een wethouderschap. Hillebrand Dirk de Bruijn, sinds 1851 raadslid, heeft tot de dood van Dirk Verweij op 26 april 1864 moeten wachten, voordat hij de begeerde wethouderspost kreeg.

Huwelijken boerderij Schagen en den Engh
Een ander aspect dat nadere toelichting behoeft is de woonplaats van Dirk Verweij op de toenmalige boerderij Schagen en den Engh, thans "Engherweide" aan de Reinaldaweg 22.
Deze boerderij was een soort huwelijksmarkt voor de families Verweij en de Bruijn in de jaren '60 van de vorige eeuw. Zoals in het eerdere artikel vermeld, trouwen de twee jongsten van de familie Verweij-Gersie (Helena en Johannes) met de twee oudsten van de familie de Bruijn-Bol (resp. Dirk Hillebrand en Dirkje Meijnsje).
Dirk Verweij was echter geen voorstander van de verbintenis van zijn dochter Helena en Dirk Hillebrand. Het heeft ook tot na zijn dood in april 1864 geduurd voordat het jonge stel ging trouwen (8 december 1864).

Dirk Hillebrand en echtgenote vertrokken op 17 april 1868 naar Waarder (Westeinde 49), alwaar het gezin tot 1876 blijft.
Van 1876 tot 1882 woont de familie de Bruijn-Verweij op Diemerbroek 44 onder Papekop, van 1882 tot 1894 is het woonadres onbekend. Daarna verhuizen ze naar Dorpstraat 8 in Linschoten.
Op 8 mei 1866 kwam de 31-jarige W.F.C. Margadant uit Den Haag bij het jonge echtpaar de Bruijn-Verweij op de boerderij Schagen en den Engh inwonen. Hij bezat zelf ook enige boerderijen in deze omgeving en besteedde zijn tijd aan vissen en jagen. Margadant ontmoette daar de jongere zuster Gerrigje de Bruijn en trouwde haar op 23 april 1868.
Het echtpaar Margadant-de Bruijn vestigde zich vervolgens aan de Nieuwe Zandweg 20 (thans "Veldzicht") waar zij tot 1882 bleven wonen. Na tussen 1882 en 1890 in Dorpstraat 27 te hebben vertoefd vestigden zij zich uiteindelijk in 1890 in de Dorpstraat 10.

Tenslotte nog iets over de jongste zoon Johannes Verweij die trouwt met Dirkje Meijnsje de Bruijn op 18 april 1867. Twee maanden later overlijdt moeder Anna Catharina Verweij-Gersie op 20 juni 1867. Het echtpaar Verweij-de Bruijn verhuist dan naar de huidige Groendijck 39 te Driebruggen alwaar zij tot 1873 blijven.

P.H. Knook (1843-1908)
In het vorige artikel zijn de vele nevenfuncties van burgemeester P.H. Knook onvermeld gebleven. Hieronder volgt een voor zover bekend volledig overzicht van zijn officiële functies:

1870-1908	Gemeentesecretaris van Snelrewaard
1871-1908	Gemeentesecretaris van Linschoten
1873-1875	Gemeente-ontvanger van Linschoten
1874-1908	Burgemeester van Snelrewaard
1874-1878	Penningmeester van het waterschap Snelrewaard en Zuid-Linschoten
1874-1890	Voorzitter, secretaris en penningmeester van het waterschap Cattenbroek
1874-1908	Penningmeester van het waterschap Noord-Linschoten
1874-1908	Secretaris en penningmeester van het waterschap Heeswijk
1875-1908	Voorzitter van het waterschap Heeswijk
1875-1908	Burgemeester, tevens gemeenteraadslid, van Linschoten
1875-1892	Voorzitter, secretaris en penningmeester van het waterschap Wulverhorst en De Beide Vlooswijken
1875-1892	Voorzitter, secretaris en penningmeester van het waterschap De Lagenpolder
1875-1896	Secretaris van het waterschap De Gemeene Boezem van Rapijnen & IJsselveld, Cattenbroek en Haanwijk
1875-1908	Voorzitter, secretaris en penningmeester van het waterschap Mastwijk & Achthoven
1876-1878	Voorzitter en secretaris van het waterschap Schagen & Den Engh
1876-1883	Schout, secretaris en penningmeester van de polder Polanen
1876-1896	Penningmeester van het waterschap De Gemeene Boezem van Rapijnen & IJsselveld, Cattenbroek en Haanwijk
1876-1908	Secretaris van het waterschap Noord-Linschoten
1878-1908	Penningmeester van het waterschap Snelrewaard, Zuid-Linschoten, Schagen en Den Engh
1879-1908	Secretaris van het waterschap Rapijnen & IJsselveld
1883-1908	Penningmeester van de polder Snel & Polanen
1890-1908	Voorzitter van het waterschap Rapijnen & IJsselveld
1890-1896	Voorzitter van het waterschap De Gemeene Boezem van Rapijnen & IJsselveld, Cattenbroek en Haanwijk
1890-1908	Kameraar van de Nieuwe Zandweg
1893-1908	Voorzitter, secretaris en penningmeester van het waterschap Wulverhorst, De Beide Vlooswijken en de Lagenpolder

Een ongekend groot aantal functies: in 1889 stond dit aantal op 27 verschillende ambten, een absoluut hoogtepunt in onze regio.

Over zijn woonplaatsen is thans ook meer bekend. Toen hij zich op 6 februari 1866 in Linschoten vestigde woonde hij tot zijn huwelijk in 1873 in de Dorpstraat 73. Van 1873 tot 1876 woonde hij met zijn echtgenote Johanna Cornelia de Bruijn op het Kerkplein 13.

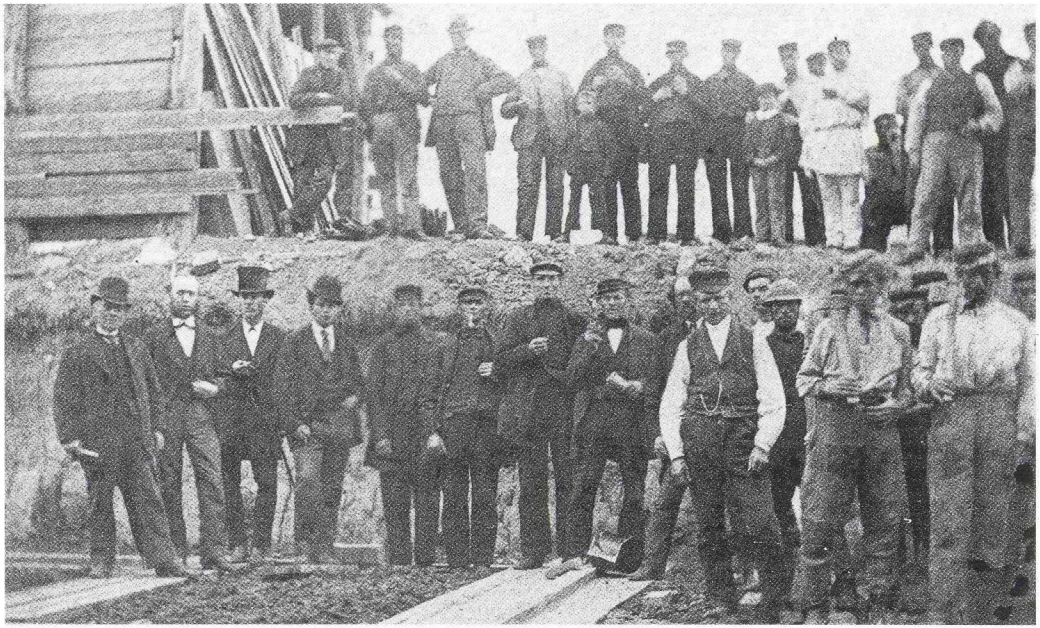

Foto van de eerste-steenlegging van het stoomgemaal van Snelrewaard c.a., 1875. Op de voorste rij, 2e van links, P.H. Knook. Foto in het archief van het waterschap Snelrewaard c.a, inv.nr. 83.

Vandaar ging het echtpaar naar de Dorpstraat 10 (1876-1891). Toen moest de familie plaats maken voor de familie Margadant. De familie Knook verhuisde naar Raadhuisstraat 17 waar zij tot 1908 verbleven.

Bronnen:
Literatuur:
Boeren rondom de Wiericke (Woerden, 1993)
Archieven:
Familie-archief Dr. C. van Beusekom te Bergen (NH).
Familie-archief Mr. J. de Goederen te Amsterdam.

Een Linschotens schoolreisje anno 1905

door J.D.A. Modderman

In 1905 wil het hoofd van de openbare lagere school te Linschoten, de heer J.G.W. Bras, voor de kinderen uit de hoogste klas een uitstapje naar Den Haag en Scheveningen organiseren. Hiertoe schrijft hij aan burgemeester P.H. Knook een briefje met het verzoek om een subsidie. Het doel van dit schoolreisje is het verruimen van de horizon van de kinderen en ze tevens de dag van hun leven te bezorgen. Velen kwamen gewoonlijk niet verder dan het naburige dorp. De meesten hadden dan ook nog nooit de sfeer van een stad geproefd.

Zo'n uitstapje was in die tijd zeker nog geen jaarlijks terugkerende dag, dit in tegenstelling tot het schoolreisje van heden ten dage. De geliefde bestemmingen van tegenwoordig, zoals sprookjestuinen, pret- en themaparken, bestonden immers nog niet, en de school was afhankelijk van een financiële bijdrage van de gemeente daar de meeste ouders niet in staat waren deze extra kosten op te brengen.
Omdat men tegenwoordig veel mobieler is geworden door het bezit van een auto, en over meer vrije tijd en geld beschikt, is van het oorspronkelijke doel van een schoolreisje ook geen sprake meer. De meeste scholen zien zo'n dag tegenwoordig dan ook meer als een leuke afsluiting van het drukke schooljaar.

Opzet van het uitstapje
Op 15 juli schrijft het hoofd van de school aan de burgemeester een verzoekje om een geldelijke bijdrage uit de gemeentekas. Deze bijdrage mocht zeker niet ten koste gaan van het schoolfeest op 31 augustus (de verjaardag van koningin Wilhelmina), een jaarlijks terugkerend festijn voor de kinderen met zang, spelletjes, versnaperingen en prijsjes.
"Mocht de Raad somwijlen bezwaar maken tegen den post uitgaven voor de schooljeugd, wat we niet hopen, dan zag ik liever het schoolfeest behouden, en 't uitstapje laten varen. Mogelijk kunnen we dan door particuliere bijdragen toch nog het uitstapje doen."
Het plan was om op vrijdag 28 juli met 37 kinderen en vier begeleiders een bezoek te brengen aan Den Haag en Scheveningen. Dat dit reisje niet alleen maar "ter vermaak" diende maar ook leerzaam moest zijn, blijkt wel uit de opsomming van de te bezichtigen gebouwen, zoals het Binnenhof (met de Eerste en Tweede Kamer en de Ridderzaal), het Buitenhof, de Gevangenpoort, het gemeentehuis (met zijn schilderijen!) en de paleizen van het vorstenhuis. Misschien hoopte hij hierdoor de subsidie veilig te stellen.
Van hulpouders had de heer Bras nog niet gehoord. Vandaar dat hij zijn personeel (juffrouw B.C. van Goudoever de Jongh en meester G. Grabé) maar ook zijn echtgenote H. v.d. Sigtenhorst inschakelde om de dag ordelijk te laten verlopen.
Ook het huren van een bus behoorde niet tot de mogelijkheden. Alles moest met openbaar vervoer geschieden, een hele opgave en een hele verantwoordelijkheid.
Het was de bedoeling om 's morgens om 07.00 uur (!) plaatselijke tijd met de trein uit Woerden te vertrekken; aankomst in Den Haag om 08.18 uur. In die tijd hanteerde men nog geen landelijke tijd. Iedere plaats had zijn eigen tijd. Deze tijd was afhankelijk van de stand van de zon. In het oosten van het land komt de zon immers iets eerder op dan in het westen. Zo kon er tussen oost en west een tijdsverschil van enkele minuten ontstaan. Na een moeizame en chaotisch verlopen overgang naar een landelijke tijd werd uiteindelijk pas in 1940 door de Duitse bezetter de Middeneuropese tijd, die we nu ook nog gebruiken, ingevoerd.

Het uitstapje
Het zou een lange dag worden voor de kinderen. Voor het vervoer 's morgens in alle vroegte van Linschoten naar Woerden en 's avonds weer terug kon de heer Bras rekenen op een trekschuit met paard van de heren Van der Does (waarschijnlijk de molenaar) en Van den Heuvel. Via de rivier de Linschoten voer men naar Van Stavel in Woerden.
In Den Haag werden ze opgewacht door de heer J.J.H. Bokhorst, die deze dag als gids zou functioneren. Geen slechte keus, daar de heer Bokhorst gewend was om met kinderen om te gaan. Hij was namelijk tot 29 juli 1904 zelf hoofd van de openbare lagere school geweest. Daarna vestigde hij zich in Den Haag. Bovendien had hijzelf al in 1875 een uitstapje naar Den Haag georganiseerd.
Hoe deze dag is verlopen lezen we in het bedankbriefje c.q. verslag van het uitstapje, welke de heer Bras de dag erna aan het gemeentebestuur schreef:

Edelachtbare Heeren,

't Is me een aangename taak namens de deelnemers aan het uitstapje naar Den Haag en Scheveningen, U den hartelijken dank te betuigen voor de ruime subsidie, die Uw geëerd College ons wou toestaan, teneinde ons in de gelegenheid te stellen het tekort aan te zuiveren. We mogen volmondig zeggen, dat dit "eerste uitstapje" uitnemend geslaagd is. Begunstigd door het schoonste weer kon het te voren beraamde plan nagenoeg geheel uitgevoerd worden; een paar zaken moesten we terwille van den tijd (jammer dat men altijd aan tijd gebonden is) laten varen. De heer Bokhorst had de goedheid zijn oud-leerlingen bijna den geheelen dag te vergezellen en hier en daar zijn zeer gewaardeerde opmerkingen ten beste te geven. Een woord van oprechten dank komt hem zeker toe voor zijn trouwe hulp die hij zoo geheel belangeloos verleende.

Geen enkel oogenblik werd de goede orde verbroken of heerschte er lusteloosheid, zodat wij mogen zeggen, dat de leerlingen ook hun best hebben gedaan om dit reisje te doen slagen.

Van 't station Den Haag ging het al vrij wandelende naar 't Haagsche bosch en 't Hertenkamp. Een afdeeling soldaten aldaar trok zeer de aandacht der jongens. Achtereenvolgens werden bezichtigd en bezocht, na zoo nu en dan de dorstige kelen gelescht te hebben, het Binnenhof met zijn Ridderzaal en Tweede en Eerste Kamer (de vergaderzaal der Tweede Kamer wekte aller bewondering), het Buitenhof, de Gevangenpoort met zijn bedompte cellen en wreede folterwerktuigen, de groote winkelgalerij de Passage, de verschillende paleizen van ons vorstelijk huis, de verschillende pleinen en standbeelden, de drukte op straat van wandelaars, rijtuigen en trems, - in 't kort, het merkwaardigste wat de hofstad aanbiedt, werd in oogenschouw genomen.

Na een versterkend maal in de Volksgaarkeuken, dat alleszins de goedkeuring van de aanzittenden mocht wegdragen, werd de wandeling door de Scheven. boschjes naar Scheveningen aanvaard. De lieve, warmtegevende zon brak door en veraangenaamde de wandeling langs het strand. Opmerkelijk is het, dat Den Haag met zijn vele bezienswaardigheden, zeer de aandacht der kinderen trekt, maar toch - de zee, de zee boeit hen meer.
Het wandelhoofd "Wilhelmina" vinden ze aardig, zeker, maar toch liever langs en in de zee, rollen in 't zand, genieten van 't vernielend element.

Na in "Neerlandia" in de Keizersstraat met brood en melk enz. den inwendigen mensch versterkt te hebben, werd de terugreis naar Den Haag per stoomtram, (de electr. oordeelden we te gevaarlijk) ondernomen. Ruim 9 uur arriveerden we in Woerden, waar de schuit ons bij Van Stavel lag te wachten. Onder gezang en gejubel, begeleid door jong en oud uit Linschoten, naderden we bij tienen ons dorp, waar we werden opgewacht door tal van nieuwsgierigen. Na 't zingen van 't geliefde "Wilhelmus" ging eenieder druk pratende, ja sommigen zelfs nog juichende, wel voldaan huiswaarts, zeker niet zonder v.d. Does en v.d. Heuvel, die geheel belangeloos schuit en paard en personeel disponibel hadden gesteld voor heen- en terugreis, een hartelijk "bedankje" te hebben toegezonden.

"Zo'n perzik smaakt naar meer." 't Is dan ook op heden ons stellig plan, indien 't mogelijk is, voor 't volgend jaar een tochtje te organiseren naar Amsterdam.

Hiermede aan 't eind van dit kort verslag gekomen, betuigen we U nogmaals persoonlijk onzen welgemeenden dank voor den financiëelen steun, waardoor dit uitstapje uitvoerbaar werd.

Hoogachtend,

Het Hoofd der school
(w.g.) J.G.W. Bras

Linschoten, 29 juli '05.

We zien dat dit uitstapje eigenlijk niet veel verschilde met het schoolreisje van tegenwoordig. Natuurlijk, de trekschuit is vervangen door de touringcar, de stoomtram door de elektrische tram van de HTM, de volksgaarkeuken door MacDonald's en het wandelhoofd "Wilhelmina", in het begin van de 2e Wereldoorlog afgebrand, door de tegenwoordige Scheveningse pier. Had Madurodam, of het golfslagbad al bestaan, dan had ook meester Bras voor zijn kinderen zeker een toegangskaartje gekocht.
Wat niet veranderd is, is het enthousiasme van de kinderen, de inzet van het onderwijzend personeel en het belangeloos meewerken van diverse mensen.
De uitgaven van het uitstapje waren als volgt verdeeld. De reiskosten Woerden - Den Haag v.v. voor 37 kinderen en 4 volwassenen bedroegen f 23,57½. Voor het ritje met de stoomtram van Scheveningen naar Den Haag waren de kosten f 5,12½. Om alle hongerige magen te vullen was de meester over de hele dag genomen f 30,30 kwijt en voor onvoorziene uitgaven nog eens f 10,95, zodat dit uitstapje in totaal f 69,95 heeft gekost. Hiervan werd door de kinderen f 35,00 bijeengebracht. Het gemeentebestuur moest dus een even groot bedrag bijleggen.
Helaas is er in het archief niets terug te vinden over het aangekondigde reisje naar Amsterdam. Of dit is ook doorgang heeft gevonden, is niet bekend. Wel bekend is dat oud-hoofd der school de heer Bokhorst al in 1873 met zijn kinderen van de hoogste klas een reisje naar Amsterdam maakte.

Ambachtsheren van Waarder

door G.A.F.Maatje

De ambachtsheerlijkheid Waarder is binnen de huidige gemeente Reeuwijk één der oudste ontginningsgebieden. De ontginningen, waarmee men reeds vóór 1200 is begonnen, vonden plaats vanuit het veenriviertje de Oude Wetering. Het was in die tijd gebruikelijk om vanuit een bestaand riviertje met dit werk te beginnen. Een waterstroom was immers de enige toegang tot het onontgonnen land dat het aanzien had van een moerassige wildernis. Ook Waarder is ontgonnen volgens het zogenaamde zes-voorling-model, waarbij vanuit het startpunt aan de rivieroever circa 1100 meter diep werd ontgonnen. Daar, aan het einde van die strook land, werd een dijkje gelegd en een afwateringssloot gegraven, waarop aansluitend weer een nieuwe strook land werd ontgonnen.

Het reeds ontgonnen land rond de toen ontstane woonkern Waarder werd door de bisschop van Utrecht in leen uitgegeven aan het geslacht Van Woerden, een geslacht dat in de jaren 1200 een belangrijke rol speelde in onze regionale geschiedenis. In een bisschoppelijke oorkonde van 1108 is sprake van een zekere Giselbert de Werdere, die wel gezien wordt als de eerste ontginner.[1] Helaas is over deze man heel weinig bekend en voor de verdere geschiedenis van Waarder is hij niet zo van belang. Daarom keren we terug naar de Van Woerdens, die veelal luisterden naar de voornaam Herman. Zij bezaten in de dertiende eeuw belangrijke bezittingen en rechten in het Hollands-Utrechts grensgebied of het 'Nedersticht'. Zo oefenden zij in Waarder de tiendrechten en het patronaatsrecht uit.[2]

Voor een goed begrip van de Waarderse geschiedenis in de dertiende eeuw is een kort overzicht van de politieke geschiedenis van het Nedersticht in die jaren van belang.
In de tweede helft van de dertiende eeuw vonden er op het politiek/bestuurlijk vlak belangrijke verschuivingen plaats, die veelal draaiden om de verhouding tussen de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht. Zo kwam rond 1274 de elect[3] van Utrecht, Jan I van Nassau, een vrij zwak figuur[4], in aanvaring met de bekende Hollandse graaf Floris V. Aanleiding was een opstand tegen de graaf in het Kennemerland, een opstand waar ondermeer Gijsbrecht IV van Amstel en Herman van Woerden bij betrokken waren. Zij werden ook gesteund door de Utrechtse gilden. Door de opstelling van de Utrechtenaren kwam elect Jan in de problemen en zocht steun bij de Hollandse graaf. Ook toen al gold het motto 'niets voor niets' en Jan kreeg zijn steun door als tegenprestatie het Nedersticht in 1279 aan Floris te verpanden. De problemen voor elect Jan waren hiermee echter niet opgelost. Graaf Otto II van Gelre deed een inval in het Sticht en om een lang verhaal kort te maken: Floris V zag kans om met de opstandelingen in Utrecht en het Nedersticht een neutraliteitspact te sluiten, waarop ook een akkoord met de Kennemers volgde. De prijs: het Nedersticht kwam onder Hollands bestuur.

Elect Jan probeerde enkele jaren later, in 1283, zich van de Hollandse heerschappij te ontdoen, wat hem echter niet lukte. Van Woerden onderwierp zich aan de graaf en beloofde daarbij plechtig zich nimmer tegen hem te keren. De rustige tijd was echter van korte duur. In 1295 kwamen er wederom problemen rond Floris V en wel op het internationale vlak. Steunde de graaf aanvankelijk de Engelse koning inzake de vestiging van de wolstapel te Dordrecht, na de vorming van een Engels-Vlaams-Brabants bondgenootschap, waarin Floris min of meer als pion in het Engelse politieke schaakspel werd gebruikt, veranderden de politieke verhoudingen. Floris verbond zich nu met de Franse koning Filips de Schone. Reactie hierop: de oude tegenstanders Gijsbrecht van Amstel, Herman van Woerden en Gerard van Velzen beraamden een complot om de graaf gevangen te nemen en hem naar Engeland over te brengen. Floris werd buiten Utrecht overmeesterd en naar het slot te Muiden gevoerd. Een groep Gooilanders probeerden dit te verhinderen, met als bekend resultaat dat Floris door de 'edelen' werd vermoord. De goederen van ondermeer Herman

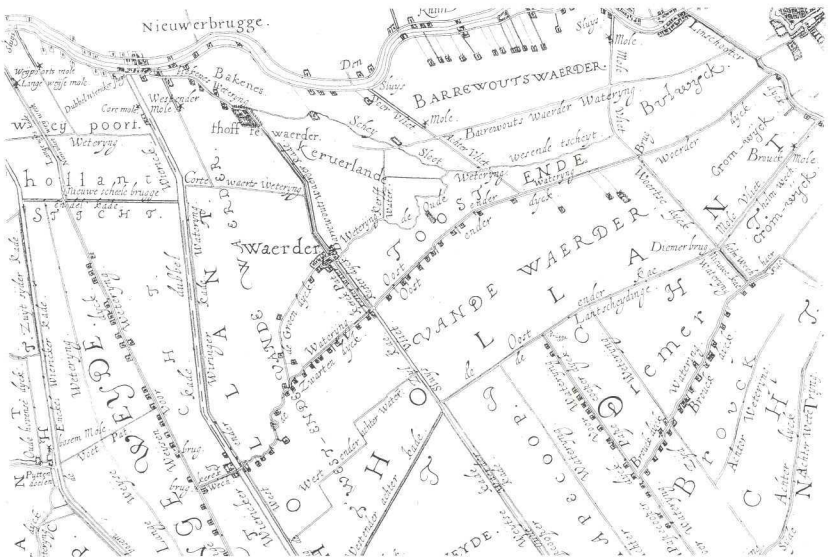

De ambachtsheerlijkheid Waarder. Fragment van de kaart van Rijnland door Floris Balthasar, circa 1610-1615.

van Woerden (die wist te ontvluchten) werden nu door de grafelijkheid verbeurd verklaard en vervielen daardoor definitief aan de Hollandse graaf. Daarmee was het van oorsprong Utrechtse Waarder definitief Hollands gebied geworden.

Waarder werd niet, zoals vele andere Hollandse ambachten in leen uitgegeven. Het bleef, zoals men dat noemde, 'in des Graven boezem' (niet aan 's graven boezem!). Meer dan 400 jaar bleef deze situatie bestaan, in welke periode het dagelijks bestuur van Waarder door een schout werd uitgeoefend: het was een zogenaamd schoutambacht. In het begin van de 18e eeuw besloten de Staten van Holland en West-Friesland, de rechtsopvolgers van de grafelijkheid, een groot aantal aldus beheerde ambachten te verkopen. Voornaamste reden was het geldgebrek van de overheid, en men wilde kennelijk ook af van de lastige en vaak kostbare administratie van die soms ver uiteen gelegen goederen. Nadat al in 1722 een aantal ambachten was verkocht, kwam op 20 oktober 1724 Waarder en veertien andere heerlijkheden, waaronder Zuid-Waddinxveen, Nieuwveen, Zevenhoven, Rietveld en Barwoutswaarder onder de hamer. Waarder werd voor f 6200,- verkocht aan Cornelis Roels te Loosduinen, die daarmee de eerste ambachtsheer van Waarder werd.

De familie Roels

Deze **Cornelis Roels** werd in 1683 te Loosduinen geboren en gedoopt en heeft daar zijn leven lang ook gewoond. Van 1707 tot 1737 was hij in Haagambacht (waar Loosduinen gedeeltelijk deel van uitmaakte) als notaris werkzaam. Hij trouwde op 15 juni 1717 te Lexmond met Johanna Dorothea van der Pijl. Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren, die allen te Loosduinen werden gedoopt. Zoals hierboven vermeld, kocht Cornelis in 1724 de heerlijkheid Waarder. De afstand Waarder-Loosduinen was niet van belang bij deze koop; vrijwel alle ambachtsheren woonden buiten hun ambacht en vanuit Loosduinen kon hij via schout en gaarder heel goed zijn ambacht besturen en beheren. Vreemder is dat Cornelis op 30 augustus 1734 in Schoonhoven opduikt. Hij legt dan de eed als poorter van die stad af, maar woont nog steeds in Loosduinen en is (en blijft) daar ook lidmaat van de kerk. We weten niet hoe die band met Schoonhoven is ontstaan. Het stadsarchief bevat daaromtrent geen enkel stuk en een familiearchief Roels is niet bekend. In datzelfde jaar, 1734, zien we hem de eerste stap zetten om in het stadsbestuur zitting te nemen. Hij werd toen tot 'electum' gekozen, in plaats van Johan van Barneveld en op oudejaarsdag 1738 werd hij lid van de vroedschap van Schoonhoven. Een en ander ging kennelijk niet zonder tegenstand, want in het verslag lezen we *"Cornelis Roels, Heer van Waarder, dewelke na voorgaand protest van de heer Hoolay, staande de vergadering [..] de vroedschapseed heeft afgelegd."* In de jaren 1739, 1740, 1741 en 1748 is hij ook schepen van de stad Schoonhoven. Maar, en dat is toch wel vreemd, hij bleef in Loosduinen wonen. In het gemeentearchief van Waarder bevinden zich stukken over de aanstelling van schepenen en heemraden, waarvan de ondertekening steeds is "Cornelis Roels, te 's Hage" ('s Hage is hier Haagambacht). Toch bezocht hij met regelmaat de vroedschapsvergaderingen in Schoonhoven. Hij was dus een echte forens. Cornelis klom desondanks steeds hoger op de Schoonhovense bestuursladder. Op 10 november 1743 werd hij beëdigd als burgemeester, welk ambt hij ook in 1744 en 1745 uitoefende. In het lidmatenboek van de kerk van Loosduinen lezen we *"burgemeester Roels, lidmaat buiten het dorp"*. Zijn kinderen groeiden op in Loosduinen. Alleen zijn oudste zoon Aarnout, de toekomstige erfgenaam als Heer van Waarder, zien we op een gegeven ogenblik ook in Schoonhoven verschijnen.

Ook **Aarnout Roels**, gedoopt 12 maart 1719, werd notaris (admissie Den Haag 1738) maar heeft kennelijk geen praktijk uitgeoefend. Er zijn geen protocollen van hem in de archieven aanwezig. In 1739 wordt Aarnout lidmaat van de kerk van Loosduinen en in 1744 poorter van Schoonhoven. In het poorterregister te Schoonhoven staat dat *"Aarnoud Roels van Den Haag-ambacht, [...] vereerd en geschonken"* de poorterseed aflegt in handen van Cornelis Roels (zijn vader),

Guilliam Verhaar (zijn aanstaande schoonvader) en E. van Vlissingen. Kort na het afleggen van zijn poorterseed wordt hij benoemd tot postmeester en een jaar later trouwt Aarnout met Maria Verhaar, dochter van voornoemde Guilliam. Uit dit huwelijk werden in totaal drie kinderen geboren. In 1745 werd Aarnout ook tot schepen aangesteld (terwijl vader Cornelis burgemeester was!) en functioneerde kennelijk zowel als postmeester en als schepen naar tevredenheid. Zo wordt Aarnout in april 1747 bijvoorbeeld als mederegent van het Armweeshuis uitgezonden om bij de leenkamer te Vianen een belening van een stukje grond te regelen.
Kort daarna, in september 1747 gebeurt er echter iets vreemds met deze Aarnout. Hij bezoekt de schepenvergaderingen niet meer en het lijkt wel of hij van de aardbodem is verdwenen. Twee jaar later komen we dan een akte tegen die handelt over zijn werk als postmeester. Het stuk zegt ondermeer dat Arnout Roels sedert 1744 dit ambt vervult maar dat sedert 1747 zijn vrouw de zaken waarneemt omdat Arnout: *" 't sedert een geruyme tijd wegens ongesteldheyd sijner hersenen in een verseekerde plaats binnen deze Provincie (doorgehaald Delft) is overgebracht."*
Aarnout is dus ziek geworden, geestesziek zelfs en schijnt in Delft opgenomen te zijn. In het gemeentearchief van Delft[5] vinden we inderdaad een aantekening van de volgende inhoud: *"Aarnout Roels, regerend schepen en postmeester te Schoonhoven, bij akte van de Magistraat derselve stad van dato 15 september 1747, ten huyse van Martinus Lookermans, gedurende des selfs krankzinnigheijd geconfineert."* Wat is daar in Schoonhoven gebeurd? Het register met de stukken van de Magistraat over het jaar 1747 is niet bewaard gebleven en dat is erg jammer, want nu is het niet meer mogelijk de reden van deze krankzinnigheidsverklaring te achterhalen. Heeft Aarnout werkelijk de kolder in zijn kop gekregen of is er misschien iets anders gebeurd? Hij is in Delft niet in het Dolhuis opgenomen maar in een zogenaamd 'verbeter- of beterhuis'. Wat is nu een beterhuis? Dr. Pieter Spierenburg heeft daar een goed boek over geschreven onder de titel *"Zwarte schapen: losbollen, dronkaards en levensgenieters in achttiende-eeuwse beterhuizen."*[6]
Zijn definitie van een beterhuis: (blz.10) *"Het beterhuis was de naam voor de gesloten inrichting waar een zwart schaap verbleef, soms voor jaren. Beterhuizen waren gevangenissen, maar het regiem was er mild in vergelijking met de plaatsen waar misdadigers zaten. Aanzienlijke gevangenen verbleven in particuliere inrichtingen, die aan een herberg deden denken en waar de beheerder kastelein werd genoemd. Het was er kleinschalig. De gevangenen konden lezen, met elkaar een pijp roken, soms bezoek ontvangen en ze kregen goed te eten. De familie betaalde daarvoor."* Spierenburg zet verder uiteen hoe iemand in zo'n beterhuis terechtkwam (blz. 38) *"De procedure om iemand in een beterhuis te plaatsen was vrij simpel. Niemand vond het nodig die formeel op schrift vast te leggen. De verwanten van een beoogd gevangene moesten zich tot de overheid wenden. In een verzoekschrift zetten zij uiteen wat de betrokkene had misdaan, concludeerden dat deze een verblijf in een beterhuis verdiende en vroegen daartoe permissie. Zo'n rekest werd behandeld door de plaatselijke rechtbank of beter gezegd het gerecht, in sommige steden 'de Weth' genoemd. Dat was de vergadering van burgemeesters, schout en schepenen. Gaven zij hun toestemming, dan kon de familie haar gang gaan.[...] Families moesten het zelf weten of ze iemands afwijkend gedrag via deze methode wilden verbergen, andere maatregelen namen of het lijdzaam dulden."* Hoe kwam Aarnout Roels daar verzeild? De opgegeven reden was krankzinnigheid, maar dat was in die tijd een zeer rekbaar begrip. Spierenburg schrijft (blz 71): *"Er bestaat geen absolute maatstaf voor krankzinnigheid; gek is hij die door zijn omgeving als zodanig werd bestempeld."* De persoon behoefde namelijk geen echte geestesziekte te hebben, melancholie, depressiviteit, maar ook gewoon 'vreemd gedrag' of zelfs iemand kwijt willen die smet op de familie bracht door verkwisting, overmatig alcoholgebruik en dergelijke kon onder de noemer van krankzinnigheid vallen. In het geval van Aarnout hebben we door het ontbreken van de Magistraatsakte geen idee wat er aan de hand is geweest. In ieder geval geen echte krankzinnigheid, dat kon men niet genezen, en onze Aarnout is uiteindelijk weer 'normaal' teruggekomen. Aarnout zat in het huis 'In de Gecroonde Cabel' een beterhuis nabij de Oostpoort van Delft. Samen met hem vonden een tiental andere heren, veelal leden van gegoede families,

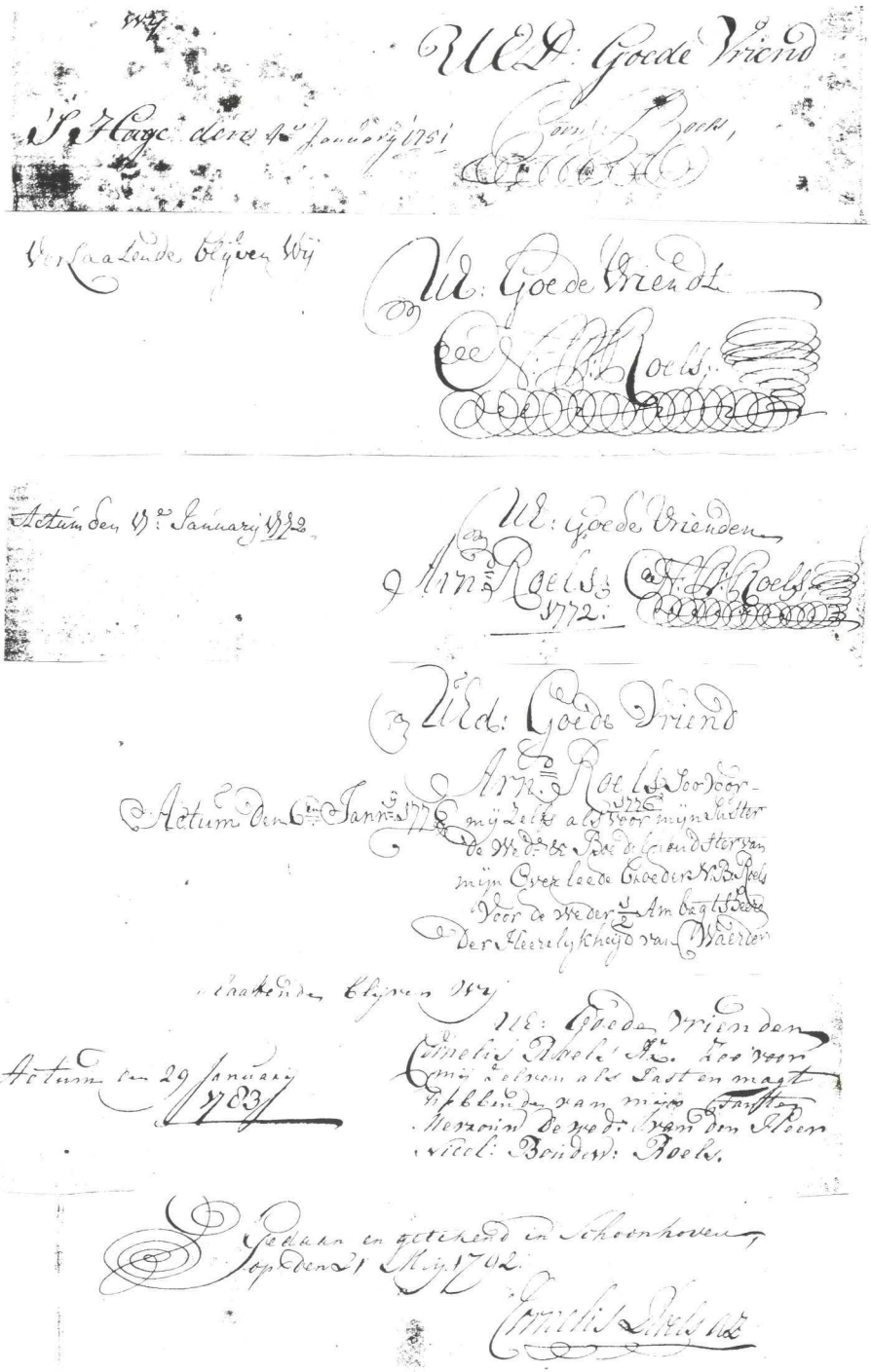

De handtekeningen van de opeenvolgende ambachtsheren Roels.

zelfs lieden van adel er gedwongen onderdak.
Nogmaals, op wiens verzoek Aarnout daar geplaatst is en welke conflicten er zich binnen de familie Roels hebben afgespeeld, zal wel altijd een raadsel blijven. In Schoonhoven ging het leven gewoon door, zijn postmeesterschap werd door zijn vrouw waargenomen bij bovenvermelde machtiging van 1749.

In de tijd dat Aarnout in Delft verbleef, kwam vader Cornelis, de Heer van Waarder, te overlijden. Op 25 mei 1756 werd hij te Loosduinen in de kerk begraven (impost f 30,-, hij werd ook 16 uur beluid). Het was gebruikelijk dat de oudste zoon zijn vader als ambachtsheer opvolgde, maar hoe moest dat nu met Aarnout? We weten niets over de verhouding vader-zoon. Een testament is niet gevonden en we weten alleen dat de jongere zoon **Nicolaas Boudewijn** na de dood van zijn vader als ambachtsheer van Waarder optrad. Nicolaas Boudewijn was secretaris van de Heerlijkheid Monster en woonde te Loosduinen. Hij kon als ambachtsheer van Waarder optreden omdat in 1757 voor notaris Van Zuijdam te Schoonhoven een akte van procuratie was opgesteld. *"...volmacht voor Nicolaas Boudewijn Roels om gedurende het confinement (=onder recht plaatsen) van haare krankzinnige man, in alle voorvallende zaken, sijn Ed.persoon te representeren... compareren voor stadhouder en leenmannen van Holland en West Friesland, om aldaar verleij te nemen op zoodanige leengoederen als bij wijlen Haar vrouwe 's mans vader, de Heere Cornelis Roels van Haar Groot Moog., zijn ter leen bezeeten."* We mogen derhalve stellen dat Nicolaas Boudewijn namens zijn broer als Ambachtsheer van Waarder optrad. In de boeken van de Leenkamer[7] lezen we nog iets over een klein stukje land, door Aarnout van zijn vader geërfd. Ook hier trad Nicolaas Boudewijn namens zijn broer op. Het stuk zegt dan *"De voornoemde Aarnout Roels gehouden blijft des selfs hiervan hulde en manschap te doen binnen 's jaars nadat hij tot sijnen verstand zal zijn gekomen."* En ja hoor, in 1764, zeventien jaar later(!), wordt Aarnout uit het beterhuis ontslagen. In dat jaar stelt Adrianus Halder te Delft de volgende verklaring op schrift: *"Certificeer ik, ondergeschr. casteleyn in het verbeterhuys "De Gecroonde Cabel" binne Delft, dat de heer Aarnout Roels, vermits zijne indispositie alhier gelogeerd hebbende, bekome akte van ontslag van de Ed.Gr.Achtb. Heeren van de Magistraat van Schoonhoven uijt desen huijs in volkomen vrijheyd is vertrokken op den 5e Apr. deses jaars 1764."*
Aarnout kwam weer thuis in Schoonhoven en het gewone leven werd hervat. Een akte van attestatie de vita van juli 1764 luidt : *"Ik ondergeschr. secretaris der Stad Schoonhoven, verklaare wel te kennen en op dato deses in leevende lijve en alhier woonagtig te zijn: Aarnout Roels, gedenogeert postmeester der voors.stad. Actum 2 july 1764."* Een jaar later, in 1765, werd de voormalige krankzinnige weer voorgedragen als schepen van Schoonhoven. Hij werd echter niet als zodanig benoemd, pas in 1770 werd hij weer in deze functie aangesteld. Een jaar na zijn thuiskomst werd er ook een kind in huize Roels geboren. Aarnout was weer geheel de oude. Bij de krankzinnigheid mogen we derhalve wel een groot vraagteken zetten. Echte krankzinnigheid is, zeker in die tijd, ongeneeslijk, en kan dus niet na zeventien jaar over zijn. Wellicht is hier sprake geweest van een depressie, of de familie vond dat Aarnout gewoon lastig was. Als Heer van Waarder wordt hij in 1767 genoemd, samen met broer Nicolaas Boudewijn. Het schijnt dat zij het beheer over Waarder nu samen hebben uitgeoefend. Nicolaas Boudewijn overleed in 1775 en nu zien we dat vanaf dat jaar Aarnout samen met de weduwe van Nicolaas Boudewijn, 'Heer' van Waarder zijn, althans zo tekenen zij de jaarlijkse voordracht voor de ambten binnen de heerlijkheid. De ondertekening luidt: *"Arn. Roels, soo voor mij zelfs als voor mijn suster de Wed. en boedelhoudster van mijn Overleede broeder N.B.Roels. Voor de weder ½ Ambachtsheere der Heerlijkheyd van Waerder."*

Aarnout overleed op 1780 te Schoonhoven en met hem overleed wel de merkwaardigste ambachtsheer die Waarder heeft gekend. Hij werd voor zijn deel als heer van Waarder opgevolgd

door zijn zoon **Cornelis Roels Azn**. Deze trouwde te Schoonhoven met de dochter van burgemeester Van Solingen, Johanna. Ook Cornelis Azn. had zich stevig in het bestuur van het stadje aan de Lek genesteld.
Deze telg uit het geslacht Roels was vele jaren schepen van Schoonhoven en in 1791-1792 ook burgemeester van die stad. Aanvankelijk tekende hij de voordrachtbrieven voor de aanstelling van ambten te Waarder samen met zijn tante, de weduwe Nicolaas Roels. Op 15 januari 1781 wordt Cornelis Azn echter verlijd met de Heerlijkheid Waarder. De tijd van gedeeld, dubbel en waargenomen 'heerschap' was voorbij. Na de dood van zijn tante (1791) kreeg hij van de Staten van Holland octrooi om over de leengoederen te mogen beschikken. Cornelis wordt hier uitdrukkelijk 'Heer van Waarder' genoemd. Het leek erop dat alle problemen binnen de familie Roels nu verleden tijd waren, maar schijn bedriegt. Ambachtsheer Cornelis kwam kennelijk in geldnood want op 17 juli 1794 nam hij een hypotheek op van f 5000,- tegen een rente van 3½ %. Het bedrag werd geleend door Cornelis Rijkaart uit Ouderkerk aan den IJssel. Cornelis Roels stelde de Heerlijkheid Waarder als onderpand voor deze lening. Bijna acht jaar later, op 1 juni 1802 overleed Cornelis Azn. kinderloos te Schoonhoven.

Griffioen en Rijkaart[8]

Na het overlijden van Cornelis Roels Azn werd de heerlijkheid Waarder door schout en schepenen van Waarder getaxeerd. Hierbij werd de financiële situatie duidelijk gesteld: *"De Ambachtsheerlijkheid Waarder met alles wat daartoe behoord, gelegen tussen de steden Woerden en Oudewater, zijnde belast met een hypotheekbrief, groot in capitaal f 5000 door de overledene (Cornelis Roels Aarnoutszoon te Schoonhoven, zonder wettige descendenten na te laten overleden te Schoonhoven den 1 juny 1802) voor Stadhouder en Leenmannen van Holland gepasseert en verleden den 17 july 1794 ten behoeve van Cornelis Rijkaart, na aftrek van voornoemde last ten behoeve van 't collateraal getaxeerd op een somme van f 200, dus totaal (f 5000 + f 200) f 5200."*[9]
De weduwe Roels, Johanna van Solingen, verkoopt vervolgens de heerlijkheid inclusief alle rechten op 1 september 1804 voor schout en schepenen van Waarder aan de heren **Huibert Griffioen** en **Eeuwout Rijkaart** *'in gemeenschap'*. De verkoopsom bedroeg f 6000.-. Een groot deel hiervan verviel door de hypotheekbrief van de familie Rijkaart. Uit de boedelinventaris (1808) van Eeuwout Rijkaart blijkt dat Huibert Griffioen aan de Rijkaarts f 2000,- schuldig was inzake de aankoop van Waarder.

Eeuwout Rijkaart werd in 1737 te Ouderkerk aan den IJssel gedoopt als zoon van Cornelis en Maria Eeuwouts Zijdenbos. Cornelis was een welgesteld man, aanvankelijk grutter, later ook steenbakker. Zoon Eeuwout was schout van Stolwijk (1759-1795) en sinds 1791 bezat hij samen met zijn vader de omstreden heerlijkheid Wiltenburg. Eeuwout trouwde Elisabeth Dros en werd daardoor in 1772 ook eigenaar van de bekende Goudse buitenplaats Burgvliet. Na het overlijden van Eeuwout erfde diens zoon **Gerrit Rijkaart** een legaat van f 2000,-, zijnde de helft van de Heerlijkheid Waarder. In 1821 ging dit deel over op de broers van Gerrit Rijkaart, **Arie en Jacobus Rijkaart**. Hun 'heerschap' was echter van korte duur, zij verkochten in 1822 hun deel van de Heerlijkheid voor f 2200,- aan medeëigenaar Huibert Griffioen.

Mr. Huibert Griffioen stamde uit een deftig Woerdens/Gouds geslacht. Zijn vader, dr. Willem Griffioen, was in Woerden geboren maar vestigde zich na zijn medische studie in Gouda waar hij veel openbare functies bekleedde, zoals weesmeester, luitenant van de schutterij, schepen, burgemeester enzovoorts. Uit zijn huwelijk met Petronella Robijn werd in Gouda zijn zoon Huibert geboren. De jongeman bezocht in Gouda de Latijnse school waar hij kennelijk het knapste jongetje van de klas was. Dr. J.de Jong[10] schreef over hem *"Zo slaagde de twaalfjarige Huibert Grif-*

fioen er in juni 1766 in om van de eerste bank van de tweede klas naar de eerste bank van de derde klas te promoveren en met kerst van dat jaar lukte het 'dien wakkeren en vluggen jongeling' om direct naar de lage bank van de eerste klas van de rector te gaan." Hij toonde grote aanleg voor de schone letteren en vervolgde zijn studie in Leiden waar hij na vijf jaar de titel Meester in de rechten verwierf. Hij oefende enige jaren in Den Haag een rechtspraktijk uit. In 1783 keerde hij naar Gouda terug en verwierf daar al snel een aantal openbare functies. Op aanbeveling van Hendrik van Wijn werd hij in 1785 tot secretaris van een commissie uit de Staten-Generaal benoemd. Uiteindelijk verwierf hij de hoge post van raadsheer bij de Hoge Raad van Holland en West-Friesland, in welke functie hij om zijn kunde, eerlijkheid en onpartijdigheid zeer gewaardeerd werd. De bestuursomwenteling van 1795 betekende voor hem als vurig Oranje-aanhanger, het einde van zijn bestuurlijke loopbaan.
Met uitzondering van de post van Hoogheemraad van het Groot-Waterschap van Woerden leidde hij nadien een ambteloos leven, geheel gewijd aan de schone letteren. Van der Aa schrijft in zijn Biografisch Woordenboek: *"Ook na de verlossing van het vaderland en de verheffing van het door hem steeds geliefkoosde huis van Oranje tot de Koninklijke waardigheid, bleef hij eene geletterde rust boven het woelig straattoneel de voorkeur geven."* De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden prees hem voor zijn liefde en inzet voor de vaderlandse letteren.[11] Ook schreef hij twee boeken over de geschiedenis van Gouda en regio.[12] Huibert trouwde in 1786 met de Goudse Johanna Maria Kip, dochter van Maarten Kip en Christine Taalman, namen die we bij een latere ambachtsheer van Waarder tegen zullen komen. Later hertrouwde hij met Anna Dabenis, weduwe van Gerard Boon van Ostade, allemaal lieden die tot deftige Goudse regentenfamilies behoorden. Griffioen was in 1785 eigenaar geworden van de ambachtsheerlijkheid Barwoutswaarder en Bekenes en de ambachtsheerlijkheid Rietveld en de Bree. Daar kwam dan in 1804 'in compagnie' met Rijkaart de heerlijkheid Waarder bij. Griffioen noemde zich dan ook verder Griffioen van Waarder. Zoals hierboven gezegd werd hij in 1822 alleen eigenaar van Waarder. De andere twee heerlijkheden sloten op het gebied van Waarder aan zodat Griffioen Heer werd van drie aaneengesloten heerlijkheden. Huibert Griffioen overleed kinderloos te 's-Gravenhage op 17 juni 1836. In zijn testament bepaalde Huibert dat de heerlijkheid Waarder op zijn neef Marcus Jacobus van Erp Taalman Kip zou overgaan, en aldus geschiedde.

Van Erp Taalman Kip

Marcus Jacobus van Erp Taalman Kip was, hoewel in Amsterdam geboren, een telg uit twee Goudse families, namelijk de familie Taalman en de familie Kip, beiden geslachten van regenten en officieren. Hij was een zoon van Willem Frederik Taalman Kip (nog zonder Van Erp!) en van Debora Beremont. Marcus was bestemd om op het Amsterdamse kantoor van zijn peetoom Marcus van Arp opgeleid te worden tot medevennoot van de firma Van Arp & Hageman. Deze firma dreef handel met het voormalige West-Indië, en bezat in dat gebied ook verschillende plantages. De negenjarige (!) Marcus ging op 13 april 1802 met dit bedrijf een akte van compagnonschap aan. De overeenkomst hield in dat Marcus op zijn 25e jaar als mededirecteur en aandeelhouder in de firma zou worden opgenomen. Na het overlijden van Hageman werden door Van Arp - die wegens ziekte niet in staat was om de dagelijkse leiding uit te oefenen - de heren Frangeniet en Van Oosterwijk aangetrokken om in zijn naam het bedrijf te leiden. Dit met de duidelijke afspraak dat het contract met neef Marcus zou worden nagekomen. Onder leiding van deze twee heren gingen de zaken echter niet zo goed. Ook tussen Marcus, nu 25 jaar oud, en de twee zaakwaarnemers, op wie het bedrijf in feite was overgegaan, boterde het niet erg. Reden voor Marcus om afstand te doen van zijn recht op het mededirecteurschap en zich uit de firma terug te trekken. Marcus kon het met oom Van Arp, die geen kinderen had, goed vinden en nam na diens overlijden de naam Van Arp aan als toenaam bij zijn achternaam. De schrijfwijze 'Van Erp' is ontstaan door een verschrijving bij de burgerlijke stand van Amsterdam. Marcus heeft nooit de moeite genomen om dit

te corrigeren.

Enkele jaren later, in 1824, Marcus was inmiddels getrouwd met Anne Maria Boon van Ostade (ook een telg uit Goudse regentenfamilies !), trad hij in dienst bij het Groot-Waterschap van Woerden, eerst als secretaris, en vanaf 1858 als secretaris-rentmeester. Hij bleef als zodanig werkzaam tot aan zijn overlijden in 1867. In Woerden was hij bovendien van 1833 tot 1867 raadslid en van 1844 tot 1867 wethouder. Tevens was hij van verschillende polders rond Woerden polderschout en -secretaris. Van Erp Taalman Kip was in feite de laatste 'echte' ambachtsheer van Waarder, want in 1848 maakte de Grondwet een definitief einde aan de ambachtsheerlijkheden en de daarbijbehorende heerlijke rechten. In feite bleef er nu alleen een 'lege' titel over. In de praktijk liepen enkele rechten nog een tijdje door. Na het overlijden van Marcus Jacobus verkochten zijn kinderen de heerlijkheid Waarder *"met de koren-, smalle, aardappel- en hennip-tienden...met alle heersende en lijdende erfdienstbaarheden, lasten, lusten en gerechtigheden"* aan de Amsterdamse heer **Frederik Groen**.[13]

Groen en Van Stockum

Fréderic François Groen, in 1819 te Delft geboren en in 1896 te Arnhem overleden wordt in de koopakte 'scheepsreder' genoemd. Elders komen we ook vermeldingen tegen van scheepsbouwmeester. Hij woonde in Amsterdam en noemde zich ook Groen van Waarder. Zijn dochter **Catharina Johanna Margaretha Groen**, droeg na zijn overlijden de titel 'Vrouwe van Waarder. Deze dame trouwde in 1878 met Cornelis Jacobus van Stockum, die Heer van Akendam was. Laatstgenoemde was officier van gezondheid in de krijgsmacht. Catharina Groen overleed op 26 juni 1924 te Amersfoort en werd in Muiderberg begraven in een zeer fraai familiegraf dat het opschrift "Groen van Waarder" droeg. De titel ging vervolgens over op hun zoon **Herman Cornelis Jacobus Caderius van Stockum**, een legerofficier die gehuwd was met Nelle Metelerkamp. Haar vader was Heer van Bronkhorst, haar moeder Vrouwe van Hernen, een gezelschap van louter Heren en Vrouwen! Uit dit laatste huwelijk werd **mr. Joan Cornelis Jacobus van Stockum** geboren die in 1951, na het overlijden van zijn vader, "Heer van Waarder" werd. Zijn zoon schreef mij dat zijn *"vader, gestorven in 1984, wars was van nutteloze aanhangsels"*.[14] De titel werd en wordt derhalve door de familie Van Stockum niet meer gevoerd, al is de lege titel nu rechtens in het bezit van de heer **Jan Willem Joan van Stockum**.

Zo is er dan in feite in alle stilte een einde gekomen aan een lange reeks van Heren van Waarder. Voor de geschiedenis van Waarder zijn het belangrijke personen geweest en is het derhalve een goede zaak hun herinnering te bewaren.

Noten:

1. Beunder, P.C., 'De vroegste bewoning op de veenwildernis in Hollands Midden' in: *Heemtijdinghen*, jg. 22, nr. 1 (1986), p. 2-23.
2. Voor een uitvoerige bespreking van de rechten van de Van Woerdens: *Ontginningen en publieke organisatie in het gebied aan weerszijden van de Oude Rijn tussen Utrecht en Zwammerdam* (doctoraal werkgroep middeleeuwse geschiedenis UvA, 1977). 'Tien den' vormden oorspronkelijk de inkomsten van graaf of bisschop, die deze rechten veelal in leen aan derden uitgaven. Het patronaatsrecht, ook wel collatierecht genoemd, was het recht van de 'heer' om priesters en later predikanten te benoemen.

3. Een elect is een door de Kapittels tot bisschop gekozene, maar nog niet als zodanig gewijde persoon.
4. Zie hieromtrent: Muller Fz, S. 'De elect Jan I' in: *Schetsen uit de Middeleeuwen II*, (Utrecht, 1914).
5. Gemeentearchief Delft, Oud Stadsarchief, inv.nr. 2031a.
6. Spierenburg, P. *Zwarte schapen: losbollen, dronkaards en levensgenieters in achttiende-eeuwse beterhuizen* (Hilversum, 1995).
7. Algemeen Rijksarchief, Archief Leen- en Registerkamer, inv.nr. 176, f. 80.
8. Voor het gedeelte 'Rijkaart' is gebruik gemaakt van gegevens, die mij indertijd werden verstrekt door de heer C.M. Rijkaart te Woerden, waarvoor hem hierbij dank wordt gezegd.
9. Streekarchief Rijnstreek, Oud-rechterlijk archief Waarder, inv.nr. 13.
10. Jong, J.J. de *Met goed fatsoen* (Den Haag, 1985).
11. Siegenbeek, M. *Handelingen der Jaarvergaderingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letteren* (Leiden, 1836), p. 38-40.
12. *Mijne Herinneringen van Gouda* (Den Haag, 1821) en *Nalezing mijner herinneringen van Gouda* (Den Haag, 1822).
13. Streekarchief Rijnstreek, Notarieel archief Woerden, A.M. Beijerman, inv.nr. 124.
14. Brief aan de auteur d.d. 2 januari 1998.